

ประวัติฤๅษีคัสตยะ

กำเนิดฤๅษีคัสตยะ

เรื่องราวที่แสดงกำเนิดของฤๅษีคัสตยะ มีปรากฏหลักฐานในวรรณคดีสันสกฤต จำแนกตามยุคสมัยได้ดังนี้ คือ

ก. ยุคพระเวท

คัมภีร์ฤๅษีกล่าวถึงกำเนิดของฤๅษีคัสตยะว่า เป็นโอรสของพระวรุณและพระมิตร เทพทั้งสองได้เห็นนางอัปสรอรุวตีที่บังเกิดความรักใคร่ จึงหลังกาโมทกลงในคนโทน้ำ ฤๅษีคัสตยะและฤๅษีวสิษฐ์จึงได้ถือกำเนิดขึ้นในคนโทน้ำนั้น คัมภีร์ฤๅษีทบทบรรยายการเกิดของฤๅษีทั้งสองว่า

ข้าแต่พระวสิษฐ์ พระมิตรและพระวรุณได้เห็นท่าน เปล่งประกายโชติช่วงอันเกิดจากแสงสว่าง ท่านได้ถือกำเนิดขึ้น และฤๅษีคัสตยะได้นำท่านมาที่นี่ ท่านเป็นโอรสของพระมิตรและพระวรุณ อันเกิดจากใจของนางอรุวตี เทพทั้งปวงได้วางท่านผู้เป็นกาโมทก อันหลังกออกมาด้วยการตริกตรองแห่งเทพ บนดอกบัว ในพิธีบูชาบวงสรวง เทพทั้งสองหลังกาโมทกลงในคนโทน้ำพร้อมกัน ฤๅษีทั้งสองคือมานะ [คัสตยะ] และวสิษฐ์จึงได้ถือกำเนิดขึ้นพร้อมกับคำสรรเสริญสุด<sup>1</sup>

<sup>1</sup>RV.VII.33.10-11,13.

10. vīdyuto jyotiḥ pari saṃjihānaṃ mitrāvaruṇā yad apaśyatāṃ tvā |  
tat te janmotāikaṃ vasiṣṭhāgastyo yat tvā viśa ājabhāra ||

11. utāsi maitrāvaruṇo vasiṣṭhorvaśyā brahmanmanaso'dhi jātaḥ |  
drapsaṃ skannaṃ brahmaṇā dāivyena viśve devāḥ puṣkare tvādadaṃta ||

13. satre ha jātāviṣitā namobhiḥ kumbhe retāḥ siṣicatuḥ samānaṃ |

สาณะ (Sāyana) ผู้เขียนภาษาอะธิบายคัมภีร์ฤคเวท ซึ่งมีชีวิตอยู่ในคริสต์-ศตวรรษที่ 14<sup>2</sup> ได้อธิบายข้อความตอนนี้โดยยกข้อความจากคัมภีร์พฤห์เทเวตา<sup>3</sup> นำมาอธิบายเพิ่มเติมว่า

ในพิธีบูชาบวงสรวงของเทพทั้งสอง คือพระมิตรและพระวรุณ เมื่อเทพทั้งสองแลเห็นนางอัปสรอรุวตี ก็หลั่งกาโมทกลงในคนโทน้ำชื่อว่าวาสตีวร ฤษีทั้งสองผู้เก่งกล้าและมีฤทธิ์อำนาจคืออัสตยะและวสิษฐ์ ได้ถือกำเนิดขึ้นพร้อมกัน กาโมทกตกลงในที่หลายแห่ง ได้แก่ในคนโทน้ำ ในน้ำ และบนพื้นดิน ฤษีวสิษฐ์ผู้เป็นยอดแห่งฤษีเกิดบนพื้นดิน ฤษีอัสตยะเกิดในคนโทน้ำ รุ่งโรจน์ประคองปลาที่มีแสงเหลือบวาว<sup>4</sup>

<sup>1</sup>(ต่อ)

tato ha māna udiyāya madhyāt tato jatam ṛṣim āhur vasiṣṭham ||

<sup>2</sup>A.A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature, 3rd ed.

(New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1972), p. 58.

<sup>3</sup>คัมภีร์พฤห์เทเวตา คือ คัมภีร์รวบรวมรายชื่อเทพเจ้าและเทพตำนานในคัมภีร์ฤคเวท

Ibid., p. 274.

<sup>4</sup>Brh. 149-152<sup>a</sup>

149. tayor ādityayoḥ satre dr̥ṣṭvāpsarasam urvasīm |  
retas̄ caskanda tat kumbhe nyapatad vāsativare ||
150. tenāiva tu muhūr tena vīryavantāu tapasvināu |  
agastyas̄ ca vasiṣṭhas̄ ca tatrar̥ṣī saṃbabhūvatuḥ ||
151. bahudhā patitaṃ retaḥ kalasē ca jale sthale |  
sthale vasiṣṭhas tu muniḥ saṃbhūta ṛṣisattamaḥ ||
152. kumbhe tv agastyah saṃbhūto jale matsyo mahādyutiḥ |

ข. ยุคมหากาพย์

คัมภีร์รามายณะ อุตตรภาค<sup>5</sup> กล่าวถึงกำเนิดของฤๅษีคัสตยะว่า เป็นโอรสของพระมิตรและพระวรุณ และถือกำเนิดร่วมกับฤๅษีวิษณุเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ฤคเวท แต่ในคัมภีร์รามายณะ ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงสาเหตุที่ทำให้ฤๅษีคัสตยะถือกำเนิดขึ้นด้วย ความว่า:-

พระเจ้านิมิโอรสของพระเจ้าอิกษวากุแห่งสุรยวงศ์ ทรงปรารถนาที่จะประกอบพิธีบูชาวงสรวง จึงอัญเชิญฤๅษีวิษณุมาประกอบยัชฎพิธี แต่ฤๅษีวิษณุได้รับคำเชิญที่จะไปประกอบพิธีบูชาวงสรวงให้กับพระอินทร์ก่อนแล้ว จึงไม่สามารถเข้าร่วมพิธีบูชาวงสรวงของพระเจ้านิมิได้ พระเจ้านิมิจึงอัญเชิญฤๅษีเคาตมะมาประกอบยัชฎพิธีแทน เมื่อฤๅษีวิษณุประกอบยัชฎพิธีให้พระอินทร์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็เดินทางมายังพิธีบูชาวงสรวงของพระเจ้านิมิ ได้แลเห็นฤๅษีเคาตมะมาทำพิธีแทนตนก็เกิดความโกรธ เกรี้ยวไประยับที่ประทับของพระเจ้านิมิ ในเวลานั้นพระเจ้านิมิบรรทมหลับ จึงไม่ได้ออกมาต้อนรับฤๅษีวิษณุ ฤๅษีวิษณุโกรธมาก จึงสาปพระเจ้านิมิให้วิญญาณของพระองค์แยกออกจากร่าง พระเจ้านิมิตื่นขึ้นพอดี จึงได้สาปฤๅษีวิษณุในทำนองเดียวกัน วิญญาณของฤๅษีวิษณุแยกออกจากร่างลอยไปในอากาศ ในที่สุดฤๅษีวิษณุขอร้องให้พระสวยมกุช่วยให้ตนมีร่างดั้งเดิม พระสวยมกุจึงแนะนำฤๅษีวิษณุ ให้เข้าไปอยู่ในกาโมทกของพระมิตรและพระวรุณ ในเวลานั้นเทพทั้งสองยังมีร่างเดียวกัน วันหนึ่งเทพทั้งสองแลเห็นนางอัปสรอรุวสีกำลังเล่นน้ำ ก็เกิดความรักใคร่ เทพทั้งสองได้แยกร่างออกจากกัน พระวรุณเข้าหานางด้วยราคะจริต แต่นางปฏิเสธเพราะยอมรักพระมิตรก่อนแล้ว พระวรุณจึงหลั่งกาโมทกอันรุ่งโรจน์เสมอด้วยไฟอันลุกโชติช่วงลงในคนโทน้ำ<sup>6</sup> กาโมทกของพระมิตรได้ตกลงในคนโทน้ำเช่นกัน ต่อมาฤๅษีคัสตยะได้บังเกิดขึ้นจากคนโทน้ำ และได้กล่าวกะพระมิตรว่า "เรามีไข่

<sup>5</sup>R.VII.55-57.

<sup>6</sup>R.VII.56.21.

โอรสของท่าน" แล้วจากไป<sup>7</sup> หลังจากนั้นฤษีวสิษฐ์ได้บังเกิดขึ้น มีฤทธิ์อำนาจ และเป็นบุโรหิต ประกอบพิธีกรรมให้แก่ษัตริย์แห่งสุรยวงค์

ค. ยุคปุราณะ

คัมภีร์ปุราณะให้รายละเอียดเกี่ยวกับกำเนิดของฤษีอัสตยะ ดังนี้

1. ศิวปุราณะ

ในศิวปุราณะมีข้อความกล่าวถึงกำเนิดของฤษีอัสตยะว่า พระมิตรและพระ-  
 วรุษในขณะที่ทำเพ็ญตบะ ได้ถูกมายาของพระศิวะล่อลวงให้เกิดความลุ่มหลง เมื่อเทพทั้งสอง ได้  
 เห็นนางอัปสรอรุวสี ก็บังเกิดความรักใคร่ พระมิตรหลงกาโมทกในคนโทน้ำ ส่วนพระวรุษหลง-  
 กาโมทกลงในน้ำ ฤษีวสิษฐ์ถือกำเนิดจากพระมิตร ได้ผุดขึ้นจากคนโทน้ำ ฤษีอัสตยะถือกำเนิด  
 จากพระวรุษ มีความรุ่งโรจน์ราวกับไฟไต้<sup>8</sup>

<sup>7</sup>R.VII.57.5.

pūrvam samabhavat tatra agastyo bhagavān ṛṣiḥ |  
 nāhaṃ sutas tavet yuktvā mitraṃ tasmad apākramat ||

<sup>8</sup>ŚivaP. (Umāsaṃhitā) 4.23-25.

23. pūrvam tu mitrāvaruṇāu ghore tapasī saṃsthitāu |  
 mohitāu tāv apimunī śivamāyāvimohitāu ||
24. urvaśiṃ taruṇiṃ drṣṭvā caśkaṃbhobhāu babhūvatuḥ |  
 mitraḥ kumbhe jahāu reto varuṇo'pi tathā jale ||
25. tataḥ kumbhāt samutpanno vasiṣṭho mitrasambhavaḥ |  
 agastyo varuṇāj jāto vaḍavāgnisamadyutih ||

## 2. วิษณุปุราณะ

ในบทที่ 4 อธิบายที่ 5 ของวิษณุปุราณะ มีข้อความกล่าวถึงกำเนิดของฤๅษี  
 อคัสตยะคล้ายคลึงกับในคัมภีร์รามายณะ อุตตรกาณฑ์ แต่ให้รายละเอียดแตกต่างกันเล็กน้อย กล่าว  
 คือ พระเจ้านิมิตได้อัญเชิญฤๅษีวสิษฐ์ให้มาประกอบพิธีบูชาบวงสรวง ซึ่งใช้ระยะเวลา 1,000 ปี  
 แต่ฤๅษีวสิษฐ์กล่าวว่า ตนมีหน้าที่ประกอบพิธีบูชาบวงสรวงให้แก่พระอินทร์ในช่วง 500 ปีแรก จึง  
 ขอประกอบพิธีบูชาให้พระเจ้านิมิตในช่วง 500 ปีหลัง พระเจ้านิมิตไม่ได้กล่าวว่าอะไร ฤๅษีวสิษฐ์  
 จึงถือว่าพระเจ้านิมิตยอมรับข้อเสนอนี้ แต่พระเจ้านิมิตได้อัญเชิญเคาตมะมาประกอบพิธีแทนฤๅษี-  
 วสิษฐ์ ฤๅษีวสิษฐ์โกรธมาก จึงสาปให้พระเจ้านิมิตสูญร่าง พระเจ้านิมิตสาปฤๅษีวสิษฐ์ในทำนองเดียวกัน  
 จิตของฤๅษีวสิษฐ์ได้เข้าไปในพละกำลังของพระมิตรและพระवरुณเพราะคำสาปนั้น เทพทั้งสองเมื่อ  
 แลเห็นนางอัปสรอรุวคีก็หลังกาโมทก ฤๅษีวสิษฐ์จึงคืนร่างอีกครั้งหนึ่ง<sup>9</sup>

จากข้อความในคัมภีร์สันสกฤตที่กล่าวถึงกำเนิดของฤๅษีอคัสตยะ สรุปได้ความว่า ฤๅษี  
 อคัสตยะเกิดจากกาโมทกของพระมิตรและพระवरुณ เทพทั้งสองได้หลังกาโมทกเมื่อแลเห็นนาง  
 อัปสรอรุวคี ผลคือฤๅษีอคัสตยะและฤๅษีวสิษฐ์ ได้ถือกำเนิดขึ้น อย่างไรก็ตาม คัมภีร์วิษณุปุราณะ  
 บทที่ 1 อธิบายที่ 10 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกำเนิดของฤๅษีอคัสตยะแตกต่างออกไป คือ ได้กล่าวถึง  
 ฤๅษีอคัสตยะว่า เป็นบุตรของฤๅษีปุลัสตยะกับนางปรีตี<sup>10</sup> แต่มิได้ให้รายละเอียดมากกว่านี้ ถ้าถือ  
 ตามหลักฐานส่วนใหญ่ที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวท รามายณะ ศิวปุราณะ และวิษณุปุราณะแล้ว ผู้ให้  
 กำเนิดฤๅษีอคัสตยะ ก็คือพระवरุณและพระมิตรนั่นเอง

<sup>9</sup>VP.4.5.11-12.

11. tac chāpāc ca mitrāvaruṇayoḥ tejasi vasiṣṭhāyā cetaḥ  
 praviṣṭam ||

12. urvaśīdarśanād udbhūtabījaprapātayoḥ sakāśādvasiṣṭho  
 deham aparaṃ lebhe ||

<sup>10</sup>VP.1.10.9.

prītyāṃ pulastyabhāryāyāṃ datto lis tatsuto'bhavat |  
 pūrvajanmani yo'gastyah smṛtaḥ svāyambhuventare ||

รูปร่างลักษณะของฤษีอัสตยะ

คัมภีร์พฤตัทเทวตา กล่าวถึงรูปร่างลักษณะของฤษีอัสตยะว่า มีความสูงเท่ากับ 1 ศัมยา (36 อังคุละ) มีร่างเล็กขนาดคนโทน้ำ เพราะฤษีอัสตยะถือกำเนิดจากคนโทน้ำ และรูปร่างถูกจำกัดด้วยสถานที่เกิด จึงได้ชื่อว่า มานยะ<sup>11</sup>

นามต่าง ๆ ของฤษีอัสตยะ และที่มาของนามนั้น

นามของฤษีอัสตยะและที่มาของนามจำแนกได้ดังนี้

ก. นามที่มาจากสถานที่เกิด ได้แก่ กลศีสู่ตะ กุมภสัมภวะ ฆฎภวะ ฆโฏภวะ กุมภชันมัน กุมภภวะ กุมภภู กุมภโยนิ และกุมภโทภวะ นามทั้งหมดนี้แปลว่า ผู้ถือกำเนิดจากคนโทน้ำ ฤษีอัสตยะถือกำเนิดจากคนโทน้ำวาสตีวร จึงมีนามเช่นนั้น<sup>12</sup>

ข. นามที่มาจากผู้ให้กำเนิด ได้แก่ ไมตรารวุธ และเอารวเศยะ นามไมตรารวุธ แปลว่า ผู้สืบเชื้อสายมาจากพระวรุณและพระมิตร พระวรุณและพระมิตร เมื่อเห็นนางอัปสร อูรวสีกีเกิดความรัก จึงหลังกาโมทกซึ่งต่อมาบังเกิดเป็นฤษีวสิษฐ์และฤษีอัสตยะ ดังนั้น ฤษีอัสตยะ จึงได้นามว่าไมตรารวุธ และนามนี้ก็เป็นนามของฤษีวสิษฐ์เช่นกัน ส่วนนามเอารวเศยะ แปลว่า ผู้สืบเชื้อสายมาจากนางอูรวสีกี ทั้งนี้เพราะนางอูรวสีกีเป็นมารดาของฤษีอัสตยะ

<sup>11</sup> Brh. 152<sup>b</sup>-154<sup>a</sup>.

152. udiyaya tato'gastyah śamyāmātro mahātapāh ||

153. mānena saṃmito yasmāt tasmān mānya ihocyate |  
yad vā kumbhād ṛṣir jātaḥ kumbhenāpi hi mīyate ||

154. kumbha ity abhidhānaṃ ca parimāṇasya lakṣyate |

<sup>12</sup> Monier Monier-Williams, Sanskrit-English Dictionary, 2nd ed.

(New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1981), p. 293.

ค. นามที่มาจากรูปร่างลักษณะ ได้แก่ มานะ และมานยะ คำว่า มานะ มาจากศัพท์ว่า มานมุ ซึ่งแปลว่า ขนาด รูปร่าง ความยาว ความสูง เพราะเหตุว่า ฤษีอักษตยะมีรูปร่างเล็ก จึงมีนามว่า มานะ<sup>13</sup> ส่วนนามว่า มานยะ นั้น คัมภีร์พหุหัตเทวตาอธิบายว่า เนื่องจากฤษีอักษตยะเกิดจากคนโทน้ำจึงมีรูปร่างเล็ก เพราะรูปร่างถูกจำกัดโดยสถานที่เกิด จึงเรียกฤษีอักษตยะว่า มานยะ<sup>14</sup>

ง. นามที่มาจากพฤติกรรม ได้แก่ อักษตยะ ปีตาทิ และสมุทฺรจฺลูกะ นามอักษตยะ หรือ อักษติ แปลว่า ผู้ก่าร ฎุเขา<sup>15</sup> ชื่อนี้ที่มาจากเรื่องราวที่ฤษีอักษตยะก่าร ฎุเขาวินัย ซึ่งกีดขวางทางโคจรของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ นามปีตาทิ<sup>16</sup> และสมุทฺรจฺลูกะ<sup>17</sup> แปลว่า ผู้ดื่ม น้ำทะเล มีที่มาจากฤษีอักษตยะช่วยเหลือเทวดาปราบอสูรกาลเกยะ<sup>18</sup> เหล่าอสูรกาลเกยะหลบซ่อนตัวอยู่ในทะเล ฤษีอักษตยะจึงดื่ม น้ำทะเลเพื่อให้เทวดาปราบอสูรกาลเกยะได้

<sup>13</sup>มานะ แปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า ความเห็น ความปรารถนา ความเย่อหยิ่ง แต่คำแปลเหล่านี้ ไม่ใช่ความหมายของคำว่า มานะ ซึ่งเป็นนามของฤษีอักษตยะ (ผู้วิจัย)

Monier Monier-Williams, Sanskrit-English Dictionary, p. 809.

<sup>14</sup>ดูที่หน้า 9

<sup>15</sup>อักษติ มาจากศัพท์ อคะ (ฎุเขา) และอัสติ (ผู้ก่าร) อัสติ มาจากธาตุ อัส แปลว่า ขว้าง ธาตุ อัส ในยุคพระเวทแปลว่า ขับไล่ ทำให้หวาดกลัว

Monier Monier-Williams, Sanskrit-English Dictionary, p. 4.

Dwight Whitney, The Roots, Verb-Forms and Primary Derivatives of the Sanskrit Language (Delhi: Motilal Banarsidass. 1979), p. 5.

<sup>16</sup>ปีตาทิ มาจากศัพท์ ปีตะ (อันบุคคลดื่มแล้ว) และอัพธิ (สระน้ำ, ทะเล) ปีตาทิ แปลว่า ผู้ดื่ม น้ำทะเล เป็นนามของฤษีอักษตยะ

Monier Monier-Williams, Sanskrit-English Dictionary, p. 629.

<sup>17</sup>สมุทฺรจฺลูกะ มาจากศัพท์ สมุทฺร (ทะเล) และจฺลูกะ (มีปากซึ่งอมน้ำ หรือมีมือซึ่งกอบน้ำไว้)

Ibid., p. 1167.

<sup>18</sup>กาลเกยะหรือกาเลยะ เป็นเทตย์ มารดาชื่อนางกาลกา หรือกาลา เป็นธิดาของพระทักษะ

Ibid., pp. 277-278.

ครอบครัวของฤๅษีคัสตยะ

ก. ยุคพระเวท

บทสวดในคัมภีร์ฤๅษีคัสตยะ มีข้อความแสดงความสัมพันธ์ระหว่างฤๅษีคัสตยะกับสตรีนามว่า โลปามุทรา ในลักษณะสามีภรรยา ข้อความส่วนหนึ่งในบทสวดนี้ เป็นคำสนทนาระหว่างนางโลปามุทรากับฤๅษีคัสตยะ นางโลปามุทรากล่าวชักชวนฤๅษีคัสตยะให้กลับมาอยู่กับนาง นางได้กล่าวว่า

1. เป็นเวลาหลายปีที่ข้าพเจ้าตรากตรำ และเหนื่อยล้าทั้งในยามเช้าและในยามเย็น รุ่งอรุณผ่านไป ความชราทำลายความงามของร่างกาย ขอให้สามีกลับมาหาภรรยาด้วยเถิด
2. คนรุ่นเก่าผู้ปฏิบัติศาสนกิจ ได้สนทนากับทวยเทพถึงกฎธรรมชาติ พวกเขาแม้ข่มตนก็มีได้บรรลุถึงขั้นสูงสุด ขอให้ภรรยาได้อยู่ร่วมกับสามี ณ บัดนี้เถิด<sup>19</sup>

ฤๅษีคัสตยะยอมรับคำวิงวอนของนางโลปามุทรา ฤๅษีคัสตยะกล่าวว่า

3. ความเหนื่อยยากมิได้ไร้ประโยชน์ เป็นสิ่งที่ทวยเทพยินดี เราต้องชนะความริษยา ต้องชนะเล่ห์อุบายนับร้อย สามีภรรยาต้องร่วมกันกำจัดกาละเหาะวิเวก
4. กามเกิดแล้วด้วยเหตุใดก็ตาม จากที่ใดก็ตาม กามของผู้เข้มแข็งอย่าได้ถูกกักกันเข้ามาสู่ที่นี้ นางโลปามุทรายินดีในกาม นางผู้อ่อนแอหายใจอย่างสม่าเสมอ<sup>20</sup>

<sup>19</sup>RV.I.179.1-2.

1. pūrvīr ahaṃ śaradaḥ śāsramāṇā doṣā vastor uṣaso jarayaṃtīḥ |  
mināti śriyaṃ jarimā tanūnām apyū nu patnīr vṛṣaṇo jagamyuḥ ||
2. ye cid dhi pūrva ṛtasāpa āsantsākaṃ devabhir avadan nṛtāni |  
te cid avāsur nahyaṃtamāpuḥ samū nu patnīr vṛṣabhir jagamyuḥ ||

<sup>20</sup>RV.I.179.3-4.

3. na mṛṣā śrāṃtaṃ yad avāṃti devā viśvā it spr̥dho abhyaśnavava |  
jayāved atra śatanītham ājiṃ yat samyaṃcā mithunāv abhya jāva ||



ข. ยุกมทากาพย์

เรื่องราวของฤๅษีคัสตยะและนางโลปามุทรา ปรากฏในคัมภีร์มหาภารตะ ดังนี้:-

ฤๅษีคัสตยะเห็นบรรดาบิดฤๅษีทั้งหมดมานอนอยู่ในหลุม เมื่อได้ถามสาเหตุจึงทราบว่า เพราะบิดฤๅษีเหล่านั้นขาดผู้สืบเชื้อสาย ฤๅษีคัสตยะจะช่วยบิดฤๅษีได้ด้วยการมีบุตร ฤๅษีคัสตยะตกลงช่วยเหลือ พระฤๅษีได้นำส่วนประกอบของสิ่งสวยงามทั้งหมดมารวมกัน และได้เนรมิตนางงามขึ้น พระฤๅษีได้นำนางไปถวายพระราชอาแห่งแคว้นวิทรรก ผู้บำเพ็ญพรตเพราะต้องการมีบุตร เมื่อพระราชอาได้นางนั้นมาเป็นธิดาก็บังเกิดความยินดี ได้เรียกประชุมพราหมณ์ พราหมณ์ได้ตั้งชื่อให้นางว่า โลปามุทรา เมื่อนางโลปามุทราเมื่ออายุเหมาะสมกับการครองเรือน ฤๅษีคัสตยะได้ส่งนางโลปามุทรา พระราชชายอมยกนางโลปามุทราให้แก่ฤๅษีคัสตยะ เพราะกลัวเกรงฤทธิ์อำนาจของพระฤๅษี เมื่อฤๅษีคัสตยะได้นางโลปามุทราเป็นภรรยา ก็ส่งนางโลปามุทราเปลี่ยนเสื้อผ้าและเครื่องประดับอันมีค่าออก นางได้นุ่งห่มเสื้อผ้าซึ่งทำด้วยเปลือกไม้และหนังสัตว์ บำเพ็ญพรตเช่นเดียวกับฤๅษีคัสตยะ ฤๅษีคัสตยะและนางโลปามุทราแต่งงานกันที่ทำน้ำมหาสินธุ<sup>21</sup> ทั้งสองเดินทางไปคงคาทวาร<sup>22</sup> และบำเพ็ญพรต ณ ที่นั้น นางโลปามุทราปรนนิบัติฤๅษีคัสตยะอย่างดี พระฤๅษีพอใจ-

<sup>20</sup>(ต่อ)

4. nadasya mā rudhataḥ kāma āgannita ājāto amutaḥ kutaścit |  
lopāmudrā vṛṣaṇaṃ nī riṇāti dhīram adhīrā dhayati śvasaṃtam ||

\* มันทระที่ 4 บรรทัดหลัง เป็นคำพหูสรูปของศิษย์พระฤๅษีคัสตยะ

<sup>21</sup>MBh. III. 130.6.

etat sindhor mahat tīrthaṃ yatrāgastyam arimḍama |  
lopāmudrā samāgamyā bhartāram avṛṇīta vai ||

<sup>22</sup>คงคาทวารแปลว่า ประตูแห่งแม่น้ำคงคา เป็นชื่อเมืองซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่แม่น้ำคงคาไหลสู่ที่ราบลุ่ม เมืองนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า หริทวาร

นางมาก วันหนึ่งนางขอร้องฤๅษีอค์สตัดยะ ให้จัดหาที่นอนซึ่งเหมือนกับที่นอนของนางในปราสาทของพระบิดา นางต้องการสวมใส่อาภรณ์ นางขอให้ฤๅษีอค์สตัดยะสวมพวงมาลัย และแต่งกายงดงาม นางจึงจะยอมมีบุตรกับพระฤๅษี ดังนั้น ฤๅษีอค์สตัดยะจึงออกเดินทางเพื่อขอแบ่งปันทรัพย์สินจากพระราชาศรุตรวาณะ (Śrutarvāṇa) พระราชาวัธรยัสวะ (Vadhryaśva) และพระราชาตระสะหัสยู (Trasadasyu) ตามลำดับ แต่ไม่มีผู้ใดสามารถให้ฤๅษีอค์สตัดยะได้ ฤๅษีอค์สตัดยะและพระราชาทั้งสาม จึงเดินทางไปขอทรัพย์สมบัติจากอสูรฉิลวล อสูรฉิลวลคิดฆ่าฤๅษีอค์สตัดยะ จึงสั่งวาทาบิน้องชายแปลงกายเป็นแกะย่าง และเชื่อเชิญให้ฤๅษีอค์สตัดยะบริโภคนั้น เมื่อฤๅษีอค์สตัดยะบริโภคเสร็จแล้ว อสูรฉิลวลได้สั่งให้วาทาปิระเปิดท้องฤๅษีอค์สตัดยะออก แต่วาทาปิถูกฤๅษีอค์สตัดยะสังหารแล้ว อสูรฉิลวลหวาดกลัวมาก ได้ทำความเคารพฤๅษีอค์สตัดยะ และถามถึงจุดประสงค์ที่มาพบตน ฤๅษีอค์สตัดยะให้อสูรฉิลวลมอบแม่โคหนึ่งหมื่นตัว และเหรียญทองคำจำนวนมากแก่พระราชาแต่ละพระองค์ และมอบทรัพย์สินมากเป็นสองเท่ารวมทั้งรถทองคำ และมีม้าสี่เท้าเร็วเท่าความคิดสองตัวให้แก่ฤๅษีอค์สตัดยะ เมื่อฤๅษีอค์สตัดยะได้ทรัพย์สมบัติ และจัดหาสิ่งของตามที่นางโลปามุทราต้องการ นางจึงยินยอมมีบุตรกับฤๅษีอค์สตัดยะ ฤๅษีอค์สตัดยะให้นางเลือกว่า นางต้องการบุตรหนึ่งพันคนหรือหนึ่งร้อยคน ซึ่งบุตรหนึ่งคนเท่ากับบุตรสิบคน หรือต้องการบุตรสิบคน ซึ่งบุตรหนึ่งคนเท่ากับบุตรร้อยคน หรือบุตรคนเดียวเท่ากับบุตรหนึ่งพันคน นางโลปามุทราเลือกบุตรหนึ่งคน ต่อมานางโลปามุทราตั้งครรรภ์ ฤๅษีอค์สตัดยะได้เข้าไปบำเพ็ญพรตในป่า นางโลปามุทราตั้งครรรภ์เป็นเวลาเจ็ดปี จึงให้กำเนิดบุตรนามว่า ทฤชัสยัส (Dr̥ghasyus) สามารถท่องบ่นคัมภีร์พระเวท อุปนิษัท และคัมภีร์เวททางคะ<sup>23</sup> ได้ตั้งแต่แรกเกิด ทฤชัสยัสมีอีกชื่อหนึ่งว่า อิดมวาทะ (Idhmavāha) เพราะถึงแม้ว่าเป็นเด็กก็สามารถแบกกองฟืนไปอาศรมของบิดาได้<sup>24</sup>

## ศูนย์วิทยพัชการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>23</sup> คัมภีร์เวททางคะคือ ตำราประกอบการเรียนคัมภีร์พระเวทมี 6 หมวดคือ ศึกษา (การออกเสียง) ฉันทส (ฉันทลักษณ์) วยากรณะ (หลักภาษา) นิรุกตะ (การวิเคราะห์รากคำ) และโชยติชะ (ดาราศาสตร์) และกัลปะ (การประกอบพิธีกรรม)

A.A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature, p. 223.

<sup>24</sup> MBh. III. 94-97.

ที่อยู่ของฤๅษีคัสตยะ

คัมภีร์รามายณะและมหาภารตะ กล่าวถึงที่อยู่ของฤๅษีคัสตยะว่า อยู่ในดินแดนทางภาคใต้ของประเทศอินเดีย เหตุที่ฤๅษีคัสตยะพำนักอยู่ ณ ดินแดนทางภาคใต้นั้น เป็นผลจากการที่ท่านกำราบเทือกเขาวินธัย ครั้งหนึ่ง เทือกเขาวินธัยได้ยืคตัวสูงขึ้น เพื่อขัดขวางการโคจรของพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาว ทำให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายทั่วจักรวาล ดังนั้น ทวยเทพทั้งปวงจึงพร้อมใจกันเชิญฤๅษีคัสตยะมาขจัดภัยพิบัติในครั้งนี้<sup>25</sup> เมื่อฤๅษีคัสตยะทราบความเดือดร้อนของเหล่าเทวดาและมนุษย์ มหาฤๅษีและครอบครัวก็รีบเร่งเดินทางสู่เทือกเขาวินธัย ฤๅษีคัสตยะได้สั่งให้เทือกเขาวินธัยลดตัวลง เพื่อท่านและครอบครัวสามารถเดินทางผ่านเทือกเขา เข้าสู่ดินแดนทางภาคใต้ได้ และลดตัวอยู่เช่นนั้นจนกว่าท่านและครอบครัวจะกลับมา<sup>26</sup> เทือกเขาวินธัยยอมรับคำของฤๅษีคัสตยะ

<sup>25</sup> MBh. III. 102. 8-9.

8. sūryācandramasor mārgaṃ nakṣatrāṇāṃ gatiṃ tathā. |  
śāilarājo vṛṇoty eṣa vindhyaḥ krodhavaśānugaḥ ||

8. เทือกเขาวินธัยซึ่งเป็นเจ้าแห่งภูเขา อยู่ในอำนาจแห่งความโกรธ ได้กีดขวางทางโคจรของพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาว

9. taṃ nivārayituṃ śakto nānyaḥ kaścīd dvijottama |  
ṛte tvāṃ hi mahābhāga tasmād enaṃ nivāraya ||

9. ข้าแต่พระฤๅษีผู้ประเสริฐ นอกจากท่านไม่มีผู้ใดสามารถกำราบเทือกเขาวินธัยได้ ดังนั้น ท่านโปรดกำราบเทือกเขาวินธัยด้วย

<sup>26</sup> MBh. III. 102. 11-12.

11. mārgaṃ icchāmy ahaṃ dattaṃ bhavatā parvatottama |  
dakṣiṇāṃ abhigantāsmi diśaṃ kāryeṇa kenacit ||

11. เจ้าแห่งภูเขา เราปรารถนาให้ท่านเลิกทางให้แก่เรา เราจะเดินทางสู่ดินแดนทางภาคใต้ด้วยกิจธุระอย่างหนึ่ง

ลคตัวเพื่อให้ฤษีอค์สตัยะเดินทางเข้าสู่ดินแดนทางภาคใต้ ฤษีอค์สตัยะและครอบครัวพำนักอยู่ ณ  
ที่นั่นตลอดชีวิต เพื่อทเหาวินธัยจึงลคตัวลงเช่นนั้นตลอดไป

คัมภีร์รามายณะและมหากาโรให้ข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่ของฤษีอค์สตัยะ รามายณะอ้างถึง  
เทือกเขามลยะ<sup>27</sup> เทือกเขาภูษระ<sup>28</sup> และริมฝั่งแม่น้ำโคทาวรี<sup>29</sup> ว่าเป็นที่อยู่ของฤษีอค์สตัยะ

<sup>26</sup>(ต่อ)

12. yāvad āgamanam mahyam tāvāt tvam pratipālaya |  
nivr̥tte mayi śāilendra tato vardhasya kāmataḥ ||

12. เจ้าแห่งภูเขาท่านจงรอคอยจนกว่าเราจะกลับมา เมื่อเรากลับมาแล้ว ท่านจงสูงชัน  
ตามความพอใจเถิด

<sup>27</sup>R.IV.41.16.

tasyāsīnam nagasyāgre malayasya mahāujasam |  
drakṣyathādityasamkāsam agastyam ṛṣisattamam ||

ท่านจะเห็นฤษีอค์สตัยะ ผู้มีฤทธิ์อำนาจราวกับพระอาทิตย์ เป็นยอดแห่งฤษี พำนักอยู่บนเทือก  
เขามลยะ

<sup>28</sup>R.IV.41.35.

tatra netramanaḥkāntaḥ kuñjaro nāma parvataḥ |  
agastyabhavanam yatra nirmitam viśvakarmaṇā ||

เทือกเขาภูษระเป็นสถานที่เพลินตาเพลินใจ เป็นที่ตั้งอาศรมของพระอค์สตัยะ อันพระ  
วิศวกรรมได้เนรมิตขึ้น

<sup>29</sup>R.VI.123.46.

eṣā godāvarī ramyā prasannasalilā śubhā |  
agastyasyāśramaś cāiva dr̥ṣyate kadaliṽṛtaḥ ||

คัมภีร์มหาภารตะอ้างถึงตำบประยาก<sup>30</sup> เทือกเขาไพศุรย์<sup>31</sup> และคงคาทวาร<sup>32</sup> ว่าเป็นที่อยู่  
ของฤษีอค์ศตยะ

<sup>29</sup>(ต่อ)

แม่น้ำโคทาวรีนั้น งดงาม มีน้ำใสสะอาด น่ารื่นรมย์ เจ้าจะเห็นอาศรมของพระอค์ศตยะ  
ล้อมรอบด้วยต้นกล้วย

<sup>30</sup>MBh.III.85.14-15.

14. yatrāyajata bhūtātmā pūrvam eva pitāmahaḥ |  
prayāgam iti vikhyātaṃ tasmād bharatasattama ||

14. ข้าแต่เจ้าแห่งภารตะ สถานที่นี่ คือ ตำบประยาก บรรพบุรุษผู้มีใจสูง  
ได้ประกอบยัชฌุพิธี ณ สถานที่นี่

15. agastyasya ca rājendra tatrāsramavaro mahān |  
hiraṇyabinduḥ kathito girāu kālaṃjare nṛpa ||

15. ข้าแต่ราชาแห่งราชา นั่นคืออาศรมอันรุ่งโรจน์และโอฬารของพระอค์ศตยมุณี  
และบนเทือกเขากาลัญชระ [มีตำนาน] ชื่อว่า หิรัณยพินทุ

<sup>31</sup>MBh.III.86.15

vaidūryaparvatas tatra śrīmān maṇimayaḥ śivaḥ |  
agastyasyāsramaś cāiva bahumūlaphalodakah ||

เทือกเขาไพศุรย์ประกอบด้วยอัญมณี เป็นสถานที่สวยงาม และร่มรื่น นั่นคือ อาศรมของ  
พระอค์ศตยะ อันมีน้ำและผลไม้อุดมสมบูรณ์

<sup>32</sup>MBh.III.95.11.

gaṅgādvāram athāgama bhagavan ṛṣisattamaḥ |  
ugram ātiṣṭhata tapaḥ saha patnyānukūlayā ||

## สรุป

ฤๅษีอักษตยะเป็นโอรสของพระวรุณและพระมิตร อันเกิดจากนางอัปสรอรุวสี และเป็นพี่น้องกับฤๅษีวสิษฐ์ ฤๅษีอักษตยะมีรูปร่างเล็กเนื่องจากพระฤๅษีถือกำเนิดจากคนโทน้ำวาสีวร

นามที่ใช้เรียกฤๅษีอักษตยะมีที่มาจากสถานที่เกิด เช่น กลศีสุตตะ มโฏทภวะ กุมภโยนิ นามที่มาจากผู้ให้กำเนิด ได้แก่ ไมตรารวรุณ และเอารวเศยะ นามที่มาจากรูปร่างลักษณะ ได้แก่ แก่มานะ และ มานยะ และนามที่มาจากพฤติกรรม ได้แก่ อักษตยะ ปิตาพธิ และสมุทรรจุลกะ

ฤๅษีอักษตยะมีภรรยาชื่อว่าโลปามุทรา มีบุตรนามว่าทฤษฏิสยุส หรือ อธิมวาทะ ฤๅษีอักษตยะพำนักอยู่ ณ ดินแดนทางภาคใต้ของประเทศอินเดีย คัมภีร์รามายณะอ้างถึงเทือกเขามลยะ เทือกเขากูญชระ และริมฝั่งแม่น้ำโคทาวรีว่า เป็นที่อยู่ของฤๅษีอักษตยะ คัมภีร์มหาภารตะอ้างว่า ที่อยู่ของฤๅษีอักษตยะ คือ ตำบลประยาค เทือกเขาไพฑูรย์ และคงคาทวาร

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

32 (ต่อ)

พระอักษตยะผู้เป็นยอดฤๅษี ผู้รุ่งโรจน์ เมื่อมาถึงคงคาทวารแล้ว ได้บำเพ็ญพรตอย่างเคร่งครัด พร้อมกับภรรยาผู้เห็นพ้องด้วย